

Надія Миронець, Анатолій Слюсаренко

НА ПОШАНУ ОЛЕНИ АПАНОВИЧ

Історія українського середньовіччя: козацька доба: Збірник наукових праць. (На пошану історика, лауреата Державної премії ім. Т.Шевченка Олени Михайлівни Апанович): У 2 ч. / НАН України. Ін-т історії України; Науково-дослідна фундація ім.О.Ольжича. - К., 1995. - Ч.1. - 162 с.; Ч.2. - 134 с.

Вийшов друком збірник наукових праць у двох частинах «Історія українського середньовіччя: козацька доба», підготовлений колективом Інституту історії України НАН України і виданий за допомогою Науково-дослідної фундації ім.О.Ольжича. Як відзначив у вступній статті директор Інституту історії В.Смоляк, цим виданням відновлюється традиція - вшановувати колег-науковців, чий внесок у розвиток науки був надзвичайно вагомий, виданням за життя цих учених наукових збірників на їх честь.

І дуже символічно, що відновлюється ця добра традиція саме випуском збірника на пошану Олени Михайлівни Апанович, визначної ученої, працями якої захоплюються не лише науковці, а й широкий загал читачів. Людина драматичної долі, вона за свою наукову принциповість була звільнена з посади, але продовжувала займатися улюбленою справою, хоча її роботи в Україні не видавалися і навіть заборонено було згадувати в інших публікаціях її ім'я та посилатися на її праці. Лише в умовах незалежної України дослідниця здобула, нарешті, заслужене визнання, ставши лауреатом Державної премії ім. Т.Шевченка.

Центральною працею рецензованого видання є стаття однієї з його ініціаторів і відповідального редактора М.Дмитрієнко з оригінальною назвою «Жіночий портрет в історичному інтер'єрі». Це - просопографічний портрет Олени Апанович. У літературі, на жаль, не часто зустрічаються такі комплексні дослідження, де розкриваються в тісному взаємозв'язку не лише наукова творчість людини, а й життєві обставини, котрі вплинули на вибір професії, уподобання, нахили, і навіть риси характеру та зовнішність. У результаті маємо привабливий портрет жінки-подвижниці в науці й житті. Ро-

зкриваються і її багатогранні інтереси. Адже Олена Михайлівна не лише відомий дослідник історії українського козацтва - її перу належить також понад 20 публікацій, присвячених академіку В.Вернадському, вона багато зробила для вивчення української рукописної книги, досліджувала й такі маловивчені історичні джерела, як маргіналії. А ще О.Апанович - одна з фундаторів і активних членів Українського республіканського товариства охорони пам'яток історії та культури, пристрасний лектор, автор численних науково-популярних статей у періодичній пресі тощо.

Написана з великою пошаною та любов'ю до «об'єкта» дослідження, стаття читається з неослабною увагою, хоча насичена переліком праць О.Апанович, а іноді й їх рецензуванням, що дає уявлення про великий її науковий доробок.

Творчості О.Апанович присвячена також розгорнута схвальна рецензія С.Кириченка на її книгу «Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі» під назвою «Ми таки козацька державницька нація». Автор справедливо зауважує, що вплив твору О.Апанович на читача визначається тим, що вона пише не як безсторонній статист, а перепускає все через свою душу, а від неї це передається й читачеві, і тому її книга «пробуджує національну свідомість, небайдужість до народних святинь» (ч. II, с. 23).

Усі інші статті збірника, хоч і не присвячені О.Апанович безпосередньо, все ж пов'язані з нею або спільністю наукових інтересів, або подібністю її долі з долею авторів (як, наприклад, М.Брайчевського та Я.Дзири, багато років переслідуваних за те, що їхні погляди не вкладалися в «прокрустове ложе» офіційної радянської історіографії та ідеологічних настанов).

М.Брайчевський у статті «Русь - Україна і Русь - Росія» висловлює

оригінальний погляд на процес формування трьох східнослов'янських народів, наголошуючи на необхідності «чітко розмежувати Русь - Україну, що виступає деміургом Київської держави від VII ст., та Русь - Росію, що почала формуватися в XII ст. і своє остаточне оформлення дістала в післямонгольський час» (ч. I, с. 35).

Закономірно, що в багатьох працях збірника досліджуються різні проблеми історії України козацької доби. Про основні напрями соціальної політики в Україні другої половини XVII-XVIII ст. йдеться у змістовній статті В.Смоляка, де читач знайде нові підходи у висвітленні, здавалось би, дослідженої теми. Не менш актуальну проблему цього ж періоду нашої історії - державні кордони України та їх поступова ліквідація - порушує О.Гуржій; про роль українського козацтва в заснуванні Київської братської школи, що започаткувала Києво-Могилянську академію, і в житті самої Академії розповідається у статті З.Хижняк. Малодослідженій сторінці діяльності І.Мазепи як мецената, котрий сприяв розвитку української культури, присвячена праця С.Хведчені «Гетьман Мазепа - фундатор київських храмів». В.Гром та В.Цибульський у статті «Переяславська Рада 1654 року в українській зарубіжній історіографії» звертають увагу, передусім, на концептуальні підходи, що відрізняються від трактування згаданої події радянською історіографією. Зокрема, один з висновків української зарубіжної історіографії, на думку авторів, зводиться до того, що «Україна згідно з договором 1654 р. залишалася самостійною державою, яка проводила свою власну як зовнішню, так і внутрішню політику. Всі обмеження прав козацької держави, внесені царським урядом, не були визнані гетьманом, а сам українсько-московський договір не отримав ратифікації» (ч. I, с. 82).

Про представників різних народностей в українському козацькому війську під час визвольної війни пише вчений, який сам заслуговує видання збірника, присвяченого його пам'яті, бо Ф.П.Шевченко, на жаль, уже пішов від нас, і згадана праця - одна з останніх його публікацій.

Місток між козацькою добою та сучасністю прокладає стаття М.Крісенка «Традиції козацтва і сучасна Україна». Автор висловлює цікаві думки щодо використання козацьких традицій у патріотичному вихованні вояків і допризовної підготовки молоді.

О.Апанович чимало зробила для підготовки до публікацій архівних документів, для збереження історичних пам'яток; у багатьох її працях досліджуються різні види джерел, а її роботи завжди ґрунтуються на обширній джерельній базі. Отож природно, що значна кількість статей збірника присвячена проблемам джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін. Більшість з них тією чи іншою мірою пов'язана з науковими інтересами О.Апанович. О.Титова в статті «Проблеми вивчення матеріальної культури козацької доби» наголошує, що сучасне дослідження проблеми є продовженням роботи, започаткованої у кінці 60-х - на початку 70-х років О.Компан та О.Апанович, коли ними було складено перелік (близько 150) пам'ятних місць запорозького козацтва.

Про недостатньо розроблену спеціальну галузь історичного циклу - маргіналістику - пишуть М.Дмитрієнко та І.Войцехівська. Осмислюючи її значення для істориків, формулюючи її визначення, вони спираються на численних попередників, які тією чи іншою мірою зверталися до маргіналій, і підкреслюють, що серед статей, в яких розкривається значення історичних маргіналій, «вигідно вирізняється ґрунтовним науковим підходом і серйозними висновками дослідження О.М.Апанович» (ч.І., с. 137). Про заслуги її в дослідженні маргіналій як історичного джерела, а також української рукописної книги, пише й Л.Дубровіна («Рукописна книга як історико-культурологічне джерело і проблеми її джерелознавчого вивчення»).

Уміщені в збірнику праці охоплюють історичні джерела різних видів: від літописів (стаття Є.Степанович) до творів художньої літератури (В.Колосова «Твір Касіяна Саковича

«Вірші на жалосний погреб Петра Сагайдачного»).

Деякі статті за змістом набагато ширші від означених у заголовках проблем. Так, у статті Л.Дубровіної висловлюються оригінальні думки щодо джерелознавства, обґрунтовується правомірність існування кодикології як самостійної науки; В.Бузало («Однострої Слобідських козацьких та гусарських полків 1743-1784 рр.») не обмежується питаннями уніформознавства, а звертається й до історії козацьких слобідських полків, полемізуючи з дослідниками, які недооцінювали їх роль.

Не лишився поза увагою авторів збірника і такий жанр історичного дослідження, як персоналія. У статті Я.Дзири «Третій президент» йдеться про маловідому, на жаль, постать третього президента Всеукраїнської Академії наук Ореста Левицького. Н.Герасименко присвятила своє дослідження Данилові Братковському в зображенні Самійла Величка.

Про широкий аспект наукових уподобань О.Апанович, про її високий авторитет серед спеціалістів суміжних наук, насамперед серед філологів (Олена Михайлівна й сама філолог за освітою, член Спілки письменників України) свідчить те, що в збірнику вміщено ряд цікавих досліджень представників цієї науки. Це статті О.Пономаріва «З історії назв козацьких реалій», О.Стрижака «Козацтво в топонімії України» та згадана вже стаття В.Колосової.

Доброю ознакою рецензованого видання є те, що на його сторінках авторами виступили як відомі вчені (академік НАНУ В.Смолій, член-кореспондент Ф.Шевченко, доктори історичних наук М.Брайчевський, М.Дмитрієнко (заслужений діяч науки й техніки України), Л.Дубровіна та

інші), так і молоді дослідники з Інституту історії України: молодший науковий співробітник В.Томозов («З генеалогії козацьких родів: Костянтиновичі та Вернадські»), аспіранти Ю.Савчук («Українська родова геральдика: стан та перспективи розвитку»), О.Ясь («Державницький напрям в українській історіографії першої третини ХХ ст.: становлення, формування, вплив»). Високий науковий рівень досліджень молодих учених вселяє надію, що здобутки вчених-істориків старшого покоління, яких представляє О.Апанович, будуть примножені молодшою генерацією. Це підтверджує стаття О.Яся, яка виділяється широкою джерельною базою і глибокими теоретичними узагальненнями, зокрема в порівняльній характеристиці функцій «наукового напрямку» та «наукової школи».

Щодо недоліків збірника. Передусім впадає в око чимала кількість помилок, не виправлених після набору. Особливо прикро, що вони зустрічаються в датах (ч. I, с. 45; ч. II, с. 27), на с. 162 (ч. I) пропущене посилання тощо. Трапився такий недогляд через відсутність (із-за матеріальної скрути) фахівця-коректора, але це не виправдовує авторів, бо при більшій уважності помилок можна було б уникнути.

А зараз привітаємо авторів і всіх, хто був причетний до виходу в світ збірника «Історія українського середньовіччя: козацька доба», з великою корисною працею, яка зацікавить як фахівців істориків, так і студентів історичних факультетів та широке коло читачів, не байдужих до історії нашої України. Бажано, щоб добру традицію - видання праць на пошану визначних учених - підхопили й продовжили не лише академічні інститути, а й вищі навчальні заклади та інші наукові установи.

Презентація друкованого каталогу Нью-Йоркської публічної бібліотеки (1911-1971 рр.)

29 лютого у ЦНБ ім.В.І.Вернадського (нині НБУ) відбулася презентація друкованого Каталогу Нью-Йоркської публічної бібліотеки (1911-1971 рр.), отриманого за сприяння українсько-американського добродійного фонду «Сейбр-Світло»^{*}.

Алфавітний каталог наукових бібліотек Нью-Йоркської публічної бібліотеки складається з 800 томів. У кожному з них 565 сторінок, що відповідає одному мікрофільму. Мета публікацій та мікрофільмування: перевірити наявність карток на всі ви-

дання, які зберігаються в бібліотеці; переглянути повноту файлу; змікрофільмувати; видати книгу, що й було здійснено в 1979 р.

Уся робота охоплює десятиліття праці колективу Нью-Йоркської публічної бібліотеки та видавничої фірми «Джі. Кей. Хол енд Компані», де матеріал було змікрофільмовано, надруковано й переплетено.

Каталог включає книги й книжковий матеріал наукових бібліотек Нью-Йоркської публічної бібліотеки за період їх накопичення у колекціях Астор, Ленокс та бібліотеки Самюеля Джоунса Тільдена, що стали частиною Нью-Йоркської публічної бібліотеки після того, як вони об'єдналися в 1895 р. Всі зібрані після

1972 р. матеріали входять до Каталогу 1972-Колекція. Сама колекція наукових бібліотек була описана Семом Уільямсом у книзі «Путівник до наукових колекцій Нью-Йоркської публічної бібліотеки (Чикаго, Американська бібліотечна асоціація, 1975). Основна частина колекцій включає матеріали з гуманітарних дисциплін.

Каталог не охоплює такі види бібліотечних документів, як рукописи, географічні карти, репродукції.

Якщо дослідник чи читач потребує інформацію з цих розділів, то кожний том представлений тут друкованого Каталогу відсилає до Каталогу спеціальних колекцій, виданих бібліотекою в різні роки.

* За грудня 1994 р. по грудень 1995 р. наша бібліотека отримала через цей фонд 625 одиниць літератури.